
ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА: СВІТОВИЙ КОНТЕКСТ

УДК 371(438)(091)»19/20»:37.03:347.64

ОПІКУНСЬКО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛИ У ПОЛЬЩІ (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)

Ореста Карпенко

У статті висвітлено мету, завдання і напрями опікунсько-виховної діяльності школи у Польщі у період трансформації суспільного устрою. Доведено, що школа є соціально-педагогічною системою, потенційним середовищем для реалізації опікунсько-виховних функцій щодо дітей і молоді. Обґрунтовано роль і значення педагога у розв'язанні опікунсько-виховних завдань. Доведено, що опікунсько-виховна діяльність школи охоплює створення в школі і в середовищі оптимальних умов для розвитку учнів, можливостей індивідуального розвитку відповідно до їхніх можливостей, забезпечення біологічних, психічних і суспільних потреб, збагачення потреб шляхом розвитку інтересів, здійснення корекційної діяльності, допомога учням у виборі певної системи цінностей.

Ключові слова: опіка, учні, школа, опікунсько-виховна діяльність, Польща.

Освіта в Польщі є спільним благом для цілого суспільства, яке сьогодні насамперед очікує від школи значно більше, ніж у попередні роки, коли найважливішим був інтелектуальний розвиток дитини і передача їй необхідних знань. Школа повинна пробудити розуміння і любов до навчання, знайомити з основними культурними досягненнями, привчати дітей і молодь до активної участі у культурному житті, організувати вільний час і відпочинок, стимулювати розвиток молоді до активної і повноцінної участі у суспільному житті, формувати самостійність в отриманні і поглибленні нових знань і навичок. Школа повинна забезпечити кожному учневі необхідні умови для його розвитку, підготувати його до виконання сімейних і громадянських обов'язків, спираючись на принципи солідарності, демократії, толерантності, справедливості і свободи.

З 1.09.1999 у Польщі розпочалася реформа системи освіти, яка зосереджена на аксіологічних аспектах освіти, на протидії неефективній і консервативній педагогічній, суспільній і економічній практиці, на забезпеченні відповідних цілей і завдань реформи. У практику впроваджено функціонування початкової школи з 6-річним терміном навчання, 3-річні обов'язкові гімназії, 3-річні профільні ліцеї, 2-річні професійні школи, 2-річні ліцеї після професійної школи.

Проблеми діяльності школи, організації педагогічного процесу знайшли висвітлення у науковій літературі. Ч. Банах характеризує реформи системи освіти у Польщі на тлі європейських тенденцій. Школа, вважає Р. Врочинський, повинна пробудити розуміння і любов до навчання, надавати рекомендації щодо ефективного навчання, знайомити з основними культурними досягненнями, привчати дітей і молодь до активної участі у культурному житті, навчати з користю проводити вільний час і відпочинок, стимулювати розвиток молодого людини до активної і повноцінної участі у суспільному житті, формувати вміння самостійного отримання і поглиблення нових знань і навичок. К. Дамбах розкриває психолого-педагогічні умови запобігання насильству у школі, Д. Квасняк – протидію сектам у середній школі, Е. Мілевська, Ю. Шимансьнська аналізують шкільне середовище і відхилення від суспільних норм поведінки у дітей. М. Сніжинський досліджує виховний потенціал навчання, діалог в навчально-виховному процесі.

Вивчення і узагальнення досліджень в останні десятиліття засвідчує, що опікунсько-виховна функція школи у Польщі в добу трансформації суспільного устрою частково висвітлена. Більш повного дослідження потребує опікунська діяльність школи, яка є потенційним середовищем для реалізації опікунсько-виховних функцій щодо дітей і молоді, забезпечення оптимальних умов для розвитку учнів, можливостей індивідуального розвитку відповідно до їхніх можливостей, збагачення потреб шляхом розвитку інтересів, зацікавлень тощо.

Метою даної статті є розкриття опікунсько-виховної діяльності школи у період трансформації суспільного устрою у Польщі.

На початку 90-х років ХХ ст. школа була місцем домінування дорослих над молоддю, а взаємодія між ними відбувалася в основному на засадах, які пропагували дорослі. Така ситуація не створювала доброї виховної атмосфери, а, навпаки, сприяла напруженню, спротиву, незадоволенню й агресії. Негативним моментом було те, що більшість учнів під «шкільним вихованням» розуміли дисципліну, і якщо виникали проблеми в їхньому вихованні, то ситуація була традиційною: до школи викликали батьків, до директора – учнів. Діти повинні були відвідувати психолого-педагогічну службу. Проблема полягала у тому, що вчителі в основному зосереджувалися на реалізації навчальної програми. Пов'язаний з цим контроль учнів чи вчителів призводив до того, що кожен у школі відчував себе під загрозою, не впевнений у своїй позиції, не довіряв собі та своїм найближчим, що викликало непорозуміння, залежність і напруження [6, с. 14].

На зламі ХХ–ХХІ ст. перед школою як установою суспільного навчання і виховання висунуто завдання: забезпечити відповідні умови розвитку кожній особистості; школа має бути носієм цінностей і досвіду, місцем задоволення потреб дітей, пізнання себе і світу [1]. Школа має певні обов'язки, пов'язані з підтримкою молоді у підготовці до належного виконання завдань у сімейному, професійному, суспільному і політичному житті, навчання моральних засад і системи цінностей, ознайомлення з духовним життям.

Головними напрямками діяльності школи як відкритої соціально-педагогічної системи є: соціокультурне збагачення дитинства; позбавлення від насильства і тиску на дитину (вони можуть створюватися шляхом селекції, негативних оцінок, створення стресових ситуацій); партнерський стиль взаємин на паралелі «учень – учитель» та «учитель – учитель», мінімізація конфліктних ситуацій у взаєминах між суб'єктами навчально-виховного процесу; взаємодія з батьківським колективом, локальним соціальним середовищем; побудова виховного процесу згідно з поняттями спільноти та громадянської відповідальності; свобода вибору програм професійної орієнтації та соціальної адаптації.

Опікунсько-вихована діяльність школи спрямована на забезпечення опіки всім учням, допомогу у реалізації їхніх потреб, створення відповідних умов для виховання і навчання, а також на забезпечення їхньої безпеки і доброго самопочуття. Вихователь повинен усвідомлювати роль людини у житті і донести це своїм вихованцям. Усвідомлюючи важливе освітнє і виховне завдання школи, варто підкреслити, що вона виконує допоміжну і другорядну функцію відносно виховної ролі батьків, на яких покладений обов'язок постійної співпраці з вчителями і керівництвом школи.

Серед опікунсько-виховних завдань школи можна виокремити такі:

- забезпечення опіки усім учням (охорона здоров'я, харчування, створення доброзичливої атмосфери для індивідуального розвитку дитини відповідно до її можливостей);
- надання опіки тим учням, які не мають належних умов для життя і розвитку у сім'ї (матеріальна допомога, безкоштовне харчування, організація додаткових занять);
- надання допомоги учням, які вимагають посиленої турботи у конкретних життєвих ситуаціях;
- увага до дітей з особливими потребами, здійснення корекційної діяльності.

Йдеться не лише про оволодіння педагогом конкретними правилами фахової діяльності, а про його педагогічний світогляд, що забезпечує можливість для самореалізації особистості, зокрема, вибір ним форм, методів і засобів навчання. Адже перед педагогами сучасної школи стоять завдання, які вимагають умінь розв'язувати непередбачувані опікунсько-виховні завдання, розпізнавання і діагностування потреб, розвитку зацікавлень, формування умінь і способів навчання учнів. Це, своєю чергою, вимагає від майбутніх педагогів такої підготовки, яка б забезпечила творчу реалізацію педагогічних завдань, спонукала до пошуку рішень, які дадуть кращі результати в опіці і вихованні.

Завданням сучасної школи є не тільки передача знань, але й опіка та виховання учнів. Опікунська діяльність школи скерована на організацію харчування, медичного обслуговування, корекційної діяльності з дітьми груп ризику; подовження часу перебування дитини у виховному середовищі школи; забезпечення соціального захисту прав дітей та підлітків; представлення інтересів дитини у різних інстанціях та соціальних інституціях. Виховна функція школи полягає у всесторонньому і гармонійному розвитку особистості учня,

а саме його інтелектуальної, моральної, естетичної і оздоровчої сфери, на основі взаємодоповнення процесу навчання і виховання, який реалізується у діалозі і співпартнерстві вчителів та учнів [7, с. 25]. Допоміжною і необхідною у шкільному виховному процесі виступає емпатія вихователів і вчителів, яка є проникненням у внутрішній світ вихованців, і надає можливість допомогти у вирішенні їхніх проблем і надати відповіді на важливі питання. Повна поваги, акцептації і емпатії особа вчителя зможе принести очікувані виховні ефекти.

Іншим важливим елементом для виховного процесу є багатогранна особистість вчителя. Він неупинно повинен підтверджувати словом і вчинком, що є вихователем, відповідальним дорослим, і що може бути прикладом для наслідування. Такий вчитель має великий вплив на розвиток особистості учнів. М. Лобоцький вважає, що метод доброго прикладу полягає на прийнятті вихованцями поведінки вихователя, який є гідним для їхнього наслідування. Такий метод ставить високі вимоги перед вчителями і учнями, оскільки у цілому виховному процесі важливішою є особа вихователя, ніж найбільш продумана система впливу. Цей метод призводить до того, що вихованці в різній мірі стають подібними на своїх вихователів. Вчителі повинні подавати власний приклад для того, щоб молодь зростала повноцінно і безпечно, ставала розумнішою і кращою, щоб зрештою самі стати прикладом для наслідування для наступних поколінь. Цінність цього методу полягає і у тому, що він схиляє молодих людей до присвоєння собі благородної поведінки інших осіб, в тому числі бажаних виховних норм і взірців, альтруїстичних норм, допомагає у конструктивному реагуванні на непередбачувані життєві ситуації [4, с. 89-90]. Особистий приклад вчителя, його такт і педагогічна культура, справедливість, довіра, а також суб'єктний і партнерський підхід до учня є найважливішими елементами виховного процесу у школі.

Підготовка учнів до індивідуального життя тісно пов'язана з підготовкою молоді до життя в суспільстві. Кожна людина вносить до громадського життя стільки, скільки сама вартує, і та цінність залежить від її вміння комунікації з іншими, її здоров'я, культурних потреб, знань, досвіду, ініціативи і творчості, ангажування і характеру. Школа здатна забезпечити своїм учням здобуття знань і досвіду з різних предметів, оволодіння мовною комунікацією, зміцнення здоров'я, розвиток творчих здібностей.

Школа надає можливість молодій людині ознайомитися з культурою впродовж навчання, зокрема під час вивчення мистецтва, літератури, музики, архітектури та багатих форм позакласної роботи, діяльності факультативів і молодіжних організацій, відвідування молоддю театру, відвідування виставок, екскурсій та ін.

Сьогодення вимагає від учителів і учнів діалогу і співпраці, які створюють сприятливу шкільну атмосферу для виховання. Крім того, у свідомості вчителів повинно бути переконання, що освіта і виховання повинні йти в парі і не можна їх розділити, а також переконання про доцільність доброго прикладу як важливого виховного чинника, що у свою чергу ставить перед вчителями високі вимоги. Проаналізувавши щоденну роботу польських шкіл можемо стверджувати, що на виховну діяльність у школі не вистачає часу, виховання

відбувається «мимо волі» вихователів і вихованців [5, с. 37], учителі менше уваги приділяють суспільному життю учнів, в результаті чого школа не задовольняє потреб суспільства, а часом навіть виступає проти його інтересів [8, с. 25].

Трактування учня як об'єкта педагогічного процесу, відсутність діалогу і відкритості, незадоволення потреб учнів й очікувань вчителів приносить в освітній процес заздрість, взаємне довіру, інтриги, фальсифікацію звітів та ін. Несприятлива атмосфера у школі, труднощі з пристосуванням до вимог, відсутність зацікавлення проблемами учнів породжують нелюбов до школи, а це, своєю чергою, є причиною схильності до алкоголю, наркотиків і спроб самогубства. Отже, відсутність виховної системи у школі є причиною різних негативних злочинних дій.

Одним з проявів недостатньої опіки і виховання у сучасній школі є мобінг (психологічний тиск у класі), який є причиною великих страждань учнів. Фізична слабкість, труднощі у навчанні, лякливість, каліцтво призводять до того, що учні стають об'єктом жартів і зловтішань. Жертвою мобінгу, як правило, виступає хтось смішний, відлюдкуватий, боягузливий та ін. Негативним фактом є те, що у багатьох класах мобінг відбувається у приступності вчителя. Учні будучи жертвами психологічного терору у школі бувають принижені, скомпроментовані або виключені з класу, що з кожним днем погіршує їхню ситуацію. Намагаючись уникнути тиску жертви мобінгу пропускають уроки, гірше вчаться і часто симулюють хвороби, щоб не йти у школу. Довготривалий вплив негативної ситуації у класі викликає у них мігрень, гастрит, погіршення апетиту, невротичні розлади. Часто такі учні закриваються в собі і втікають від жорстокої реальності [2, с. 20].

Негативний вплив на розвиток особистості учня, крім ровесників, може мати і вчитель, який наголошує увагу тільки на недоліках учня і не помічає його досягнень чи позитивних зрушень. Таке зосередження на шкільних невдачах учня не мотивує до позитивної активності, а навпаки викликає небажання до праці й творчого розвитку. До групи негативних якостей вчителя у школі можна віднести різні форми агресії, такі як іритація, крик, образливі висловлювання, фізична агресія (шарпання за волосся, вуха, одяг, побиття), а також тенденційність і несправедливість в очікуванні. Нерідко зі сторони вчителів учні отримують гіркий досвід презирства, нехтування, злості й висміювання перед класом. Такий образ вчителя перешкоджає виховному процесу. У результаті таких відносин учні переживають такі емоції як боязнь, страх, гнів, приниження, які часто є наслідком почуття самотності, безпомічності, ізоляції, брутальності і жорстокості скерованої відносно іншої людини [9, с. 67–68].

У польській школі нагальними проблемами педагоги вважають куріння, вживання алкогольних напоїв та наркотиків. Проведені дослідження засвідчують, що 80–90% шкільної молоді має досвід вживання алкоголю, у результаті чого учні можуть мати проблеми зі здоров'ям, труднощі у навчанні, стати крадіями, утекти з дому і негативно ставитися до школи. Звичка споживати алкогольні напої у юнацький період може значною мірою призвести до подібної поведінки і в дорослому віці. Те саме стосується й наркотиків.

Понад 25% молоді у віці від 16 до 18 років вказує на школу як потенційне місце постачання наркотиків [9, с. 155–156]. Найпоширенішими причинами, через які шкільна молодь потрапляє у наркотичну залежність, є: відсутність уваги до учня у багатьох школах, переповнення шкіл і класів, навчання у дві зміни, нівелювання індивідуальних можливостей учня, невдачі у школі [9, с. 158]. Серед учнів у групі найбільшого ризику перебувають занедбані діти, які сповнені страху, агресії, комплексів і згодом не можуть пристосуватися до суспільного життя. Будучи покинутими й у шкільному житті, вони шукають свого місця в інших групах другорядного суспільства чи субкультурах. До негативних наслідків наркоманії відносимо: загрозу зараження ВІЛ, шантаж, крадіжки, незаконне виготовлення і розповсюдження наркотиків, захоплення майна, а також злочини, вчинені під їх дією – убивство, зґвалтування та ін.

Велику загрозу для сучасної школи становить діяльність сект, які у різний спосіб намагаються увійти у шкільне середовище, щоб вербувати нових членів. Активно розвиваючись, секти шукають підтримки у керівників освіти, прихильності і схвалення вчителів. Представники сект організують заняття в школі, надають вигідні пропозиції підтримки бібліотек, безкоштовного ведення учнівських клубів, факультативів, і в такий спосіб шукають своїх прихильників. До деструкційних наслідків діяльності сект належать: швидка і драматична зміна способу поведінки, зниження когнітивної гнучкості і здібності до адаптації, звуження свідомості, регресію, фізичне виснаження, манії, галюцинації, труднощі у спілкуванні з оточуючими, психічні розлади, депресивний стан, фобії, відсутність сенсу життя, низька самооцінка, проблеми у прийнятті самостійних рішень та ін. [3, с. 20–21].

Проаналізовані вище явища мають негативний вплив на розвиток особистості і часто є причиною девіантної поведінки молоді. Насильство ровесників, алкоголізм, наркоманія і секти ставлять перед сучасною школою нові виклики у вихованні. Важливим завданням є профілактична діяльність, яка має на меті протидію патологіям. Це вимагає не тільки відповідної підготовки вчителів та інших спеціалістів, але й створення продуманих опікунсько-виховних планів. Завдання школи, батьків й інституційних форм опіки полягає у налагодженні тісної співпраці, яка має на меті добробут молоді і суспільства в цілому.

Незважаючи на зміни у польському суспільстві, школа є і залишиться протягом тривалих років головною опікунсько-виховною установою, а вчителі, які прищеплюють підростаючому поколінню життєві цінності, – опікунами і помічниками у пошуку власного шляху до ідеалу повноцінної людини.

Отже, у Польщі школа є соціально-педагогічною системою, потенційним середовищем для реалізації опікунсько-виховних функцій щодо дітей і молоді, які виконують соціальний педагог, директор і його заступники, вчителі-предметники, вчителі початкових класів. Школа характеризується наявністю соціокультурного діалогу, розвитком комунікативної сфери (як зовнішньої стосовно школи, так і внутрішньої). Опікунсько-виховна діяльність школи охоплює створення в школі і в середовищі оптимальних умов для розвитку учнів, можливостей індивідуального розвитку відповідно до їхніх можливостей,

забезпечення біологічних, психічних і суспільних потреб, збагачення потреб шляхом розвитку інтересів, зацікавлень, здійснення корекційної діяльності, допомога учням у виборі певної системи цінностей та у формуванні себе.

Список використаних джерел:

1. Banach Cz. *Reforma systemu edukacji w Polsce – na tle tendencji europejskich* / Cz. Banach // *Nowa Szkoła*. – 1999. – № 9. – S. 16–21.
2. Dambach K. *Mobbing w szkole. Jak zapobiegać przemocy grupowej* / K. Dambach. – Gdańsk: Gdańskie Wydaw. Psychologiczne, 2003. – 104 s.
3. Kwaśniak D. *Sekty w szkole* / D. Kwaśniak // *Wychowawca*. – № 6. – 2001. – S. 20–21.
4. Łobocki M. *ABC wychowania* / M. Łobocki. – Lublin : Wydaw. UMCS, 2003. – 159 s.
5. Nakoneczna D. *Wychowanie w szkole gimnazjalnej: 20-lecie Towarzystwa Szkół Twórczych 1983–2003* / D. Nakoneczna. – Warszawa: TST, 2003. – 195 s.
6. Śliwerski W. *Edukacja w wolności* / W. Śliwerski, B. Śliwerski. – Kraków: Impuls, 2008. – 168 s.
7. Śnieżyński M. *Dialog edukacyjny* / M. Śnieżyński. – Kraków: Wydaw. PAN, 2001. – 422 s.
8. Śnieżyński M. *Nauczanie wychowujące* / M. Śnieżyński. – Kraków: Wydaw. PAN, 1995. – 121 s.
9. *Zanim w szkole będzie źle ...* / pod red. Krystyny Ostrowskiej i Jana Tatarowicza. – Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, 2004. – 279 s.

References:

1. Banach Cz. (1999), *Reforma systemu edukacji w Polsce – na tle tendencji europejskich*, *Nowa Szkoła*, № 9.
2. Dambach K. (2003), *Mobbing w szkole. Jak zapobiegać przemocy grupowej*, *Gdańskie Wydaw. Psychologiczne*, Gdańsk.
3. Kwaśniak D. (2001), *Sekty w szkole*, *Wychowawca*, № 6.
4. Łobocki M. (2003), *ABC wychowania*, *Wydaw. UMCS*, Lublin.
5. Nakoneczna D. (2003), *Wychowanie w szkole gimnazjalnej: 20-lecie Towarzystwa Szkół Twórczych 1983–2003*, *TST*, Warszawa.
6. Śliwerski W., Śliwerski B. (2008), *Edukacja w wolności*, *Impuls*, Kraków.
7. Śnieżyński M. (2001), *Dialog edukacyjny*, *Wydaw. PAN*, Kraków.
8. Śnieżyński M. (1995), *Nauczanie wychowujące*, *Wydaw. PAN*, Kraków.
9. *Zanim w szkole będzie źle ...* (2004), K. Ostrowska, J. Tatarowicz (ed.), *Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno- Pedagogicznej*, Warszawa.